

תוכן העניינים

9	הקדמה
	מבוא
13	פתיחה
17	פרק ראשון — היוצרות לפרשות השבוע ותבניותיהם
17	1. יוצרות לפרשות השבוע
19	2. מערכת היוצר הקלאסית — הרכבה ותבניותיה
	פרק שני — פיוטי אלעזר בירבי קילר —
24	ציונים כלליים בהיקף הקורפוס ובאופיו
	פרק שלישי — מערכת היוצר ותבניות מרכיביה
29	אצל אלעזר בירבי קילר
29	1. מרכיבי מערכת היוצר במחזור הגדול
30	2. המחזור הגדול של ראב"ק ומעמדה של תפילת הקבע
32	3. מבנה מרכיבי המערכת במחזור הגדול
32	א. גוף היוצר
33	ב. המאורה והאהבה
34	ג. הזולת
35	4. מערכת היוצר לשבתות הפורענות
35	5. היוצרות לשבתות הפורענות — מבנה
35	א. גוף היוצר לפינחס ודברי, מסעי ושמעו, דברים ואיכה
36	ב. היוצר למטות מסעי ושמעו
	פרק רביעי — קווי ייחוד ביוצרותיו של
41	אלעזר בירבי קילר — קישוטי צורה
41	1. האקרוסטיכון האלפביתי
41	2. השרשור
42	3. הסיומות המקראיות
42	א. פתיחה
42	ב. סיומות מקראיות מסודרות
43	ג. סיומות מקראיות מלוקטות
43	1. מנהג הסיומות המקראיות כוללות
44	2. רמיזות לסדרים הארץ־ישראליים

- 51 .3. המאורה והאהבה
- 52 .4. רמיזות לסדרים ביוצרות לפרשות אצל שאר פייטנים
- 53 .5. מסקנות

פרק חמישי — תבניות וקווי ייחוד במחזורי היוצרות

- 55 המיוחסים לפייטננו מספק
- 55 .1. יוצרות לפרשות מחוברות
- 56 .2. שבתות הנחמה
- 56 א. גופי היוצר
- 57 ב. האופן
- 58 ג. המאורה והאהבה
- 59 .3. ארבע הפרשות
- 59 א. גופי היוצר
- 60 ב. המאורה והאהבה
- 61 ג. הזולת
- 62 ד. המי כמוכה והה' מלכנו

פרק שישי — מלאכת השיר

- 64 .1. חריזה
- 64 .2. משקל ומקצב
- 66 .3. הכינויים
- 69 .4. הדימוי והמטאפורה
- 74 .5. שינויי דוברים בפיוטי ראב"ק

פרק שביעי — תכנים ועיצובם ביוצרותיו של אלעזר בירבי קילר

- 78 .1. פתיחה
- 78 .2. עיבוד סיפורי הפרשה בגוף היוצר
- 80 .3. מדרשים ביוצרותיו של ר' אלעזר בירבי קילר
- 83 .4. סטרופות הקדוש בגופי היוצר
- 84 .5. פיוטי המאורה והאהבה
- 85 .6. הזולתות
- 86 .7. היוצרות לשבתות הפורענות
- 88 .8. תכנים ביוצרות המיוחסים לראב"ק מספק
- 88 א. היוצרות לשבתות הנחמה
- 88 ב. היוצרות לפרשות המחוברות
- 89 ג. היוצרות לארבע הפרשות

פרק שמיני — מנהגי קריאת התורה אצל אלעזר בירבי קילר

- 90 .1. המעבר מסדרים לפרשות

- 93 .2 פרשות מיוחדות אצל ראב"ק
 93 א. פרשת השכם
 94 ב. ויסעו מקדש
 96 .3 הפטורות ארבע הפרשות

- 98 פרק תשיעי — קווי ייחוד לשוניים וסגנוניים בפיוטי אלעזר בירבי קילר
 98 .1 הסגנון הקלירי
 99 .2 לשונו וסגנונו של אלעזר בירבי קילר
 99 א. קווים כלליים בסגנונו של ראב"ק
 99 ב. מלים ריקות ומלות אמירה
 102 ג. חירושי לשון פייטניים בשמות פעולה
 102 ד. תארים ותארי פועל
 105 ה. קווים לשוניים מיוחדים בפיוטי ראב"ק
 105 1. חילופי עיצורים ותנועות בחריזה
 107 2. צורני הריכוי
 111 3. נטיות מקוצרות של פעלים
 112 .3 קווים בסגנונו של תקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת
 112 א. רמות היצירה השונות בתקופה ואופיין
 114 ב. שלמה סולימן
 115 ג. ראב"ק ובעלי יוצרות אחרים
 116 ד. סגנון של ז'אנר או סגנון של תקופה?

פרק עשירי — פיוטי אלעזר בירבי קילר: יחסם ליצירתו של

- אלעזר בירבי קילר
 121 .1 פתיחה
 122 .2 בחינת הטעמים שהביא זולאי
 122 א. הסתירה הליטורגית — קריאת הפרשות הכבליות
 124 ב. האם כתב הקלירי יוצרות?
 125 ג. הסתירה במטבע החתימה — קילר וקליר
 125 .3 מקומו של הקלירי בהתפתחות הפייטנות לדורותיה
 125 א. הקלירי כמעצב הקרובה הקלאסית
 128 ב. אופיה של הפייטנות המזרחית הבתר־קלאסית
 129 ג. פייטנותו של ראב"ק ויחסה לפיוטים הקליריים
 129 1. סגנון הפיוטים וסימני איחור אחרים
 130 2. מעמד הפיוטים מבחינת ההשפעה לדורות
 130 3. הזדקקותו של ראב"ק לפיוטי יוסף בירבי ניסן
 137 .4 חידת השם קליר־קילר

140	פרק אחד-עשר — זמנו ומקומו של אלעזר בירבי קילר
140	1. עדויות מתוך פיוטי ראב"ק
141	2. ראב"ק ופייטנים אחרים
142	א. שלמה סולימן
143	ב. שמואל השלישי

147	פרק שנים-עשר — מצב כתבי-היד ודרך סידור הפיוטים במהדורה
-----	--

פיוטי ר' אלעזר בירבי קילר

153	יוצרות לספר בראשית
188	יוצרות לספר שמות
231	יוצרות לספר ויקרא
260	יוצרות לספר במדבר
288	יוצרות לספר דברים
318	פיוטים לפרשות השבוע שייחוסם מספק
321	פרשות מחוברות
325	תלתא דפורענותא
338	שבעה דנחמתא
360	ארבע פרשיות

מפתחות ורשימות

389	ביבליוגראפיה
396	כתבי היד
396	א. כתבי היד המשמשים יסוד למהדורה
401	ב. כתבי יד נוספים שזוכרו במבוא
402	לוח הכינויים
406	מפתח הכינויים
421	מפתח כללי
425	מפתח הפיוטים

הקדמה

עניינו של ספר זה הוא באחד הפייטנים שהיו שנויים ביותר במחלוקת בחקר שירת הקודש העברית. השאלה שעמדה על הפרק היתה האם הפייטן החותם אלעזר בירבי קילר הוא אלעזר בירבי קליר, או שני פייטנים לפנינו. בירורה של שאלה זו היה נושא עבודתי לשם קבלת תואר דוקטור באוניברסיטה העברית. בחלקו הראשון של הספר באים עיקרי הדיסרטציה, ולאחריהם כל אוסף הפיוטים החתומים "אלעזר בירבי קילר". עם ההעמדה המלאה של הפיוטים בצירוף המבוא המקיף — ניתן, כך נראה לי, להגיע לכלל מסקנה כי שני פייטנים לפנינו ולהכריע גם בשאלת זהותו, זמנו ודרכי יצירתו של אלעזר בירבי קילר, הרחוקות בתכלית מאלה של הקלירי עצמו.

הדיסרטציה, המשמשת בסיס למחקר, נכתבה באוניברסיטה העברית בירושלים בהדרכתו של פרופ' עזרא פליישר. זכות גדולה נתגלגלה לידי לעבוד במחיצתו של חוקר דגול זה. בכל שלב של עבודת המחקר הוא היה נכון לדון עמי, ללבן את הבעיות ולסייע לי בהערותיו מאירות העיניים. העבודה שהחלה במורא כלשהו — 'כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו' — הפכה בזכותו לחוויה מרתקת של גילוי וחשיפה של נדבך אחר נדבך, עד להקמת בניין של מסקנות מבוססות וחד משמעיות. תודתי לפרופ' פליישר על כל שהיטיב עמי, ועם פייטן זה וספר זה, רבה מלהאמר במלים.

מאז הגשת הדיסרטציה בניסן תשמ"א — ועימה השלמת המחקר שביסוד הספר — נתחדשו דברים בחקר הפיוט העברי. ספרים ומאמרים חשובים נתפרסמו, וראש לכולם — ספרו המונומנטאלי של ע' פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם. בעת הגשת הספר לדפוס במתכונתו הנוכחית השארתי בו את רוב הדיונים המחקריים המקוריים — גם במקרים שבהם דברים מקבילים התפרסמו במחקרים החדשים. עם זאת, השתדלתי לציין בהערות מראי מקום לדיונים מקבילים אלו.

מאז מסירתו של הספר לדפוס, בחורף שנת תשמ"ה, לא ניתן לי לכלול בו תוספות שנתבקשו, ומשום כך הציונים הביבליוגראפיים שבו מעודכנים רק עד לתאריך זה; למחקרים חדשים יותר — ובכללם ספרי שלי "פיוט ר' יהודה בירבי בנימין" (שנכתב לאחר ספר זה) — אין התייחסות כלל.

כבסיס למהדורה המדעית — שהיא מרכז הספר — משמשים עשרות קטעים

של כתבי יד מן הגניזה הקהירית, השמורים בספריות שונות בעולם. אני מודה כאן לכל הספריות הללו על שהתירו לי לפרסם את תוכן כתבי היד.

לצורך איסוף ראשון של החומר השתמשתי בקטלוגים שבמפעל לחקר פיוטי הגניזה שעל יד האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, אשר פרופ' פליישר העמיד לרשותי. בשלב שני אותרו כתבי יד רבים נוספים על פי התצלומים השמורים במכון לתצלומי כתבי היד העבריים שבספריה הלאומית בירושלים. תודה מקרב לב לעובדים, אשר בשירותם המסור הופכים את השהייה במכון זה לחוויה נעימה ופורה.

לאחר הגשת הדיסרטציה הוגהו הפיוטים כמה פעמים על ידי עובדי המלון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית, ובראשם פרופ' י' ייבין, על פי תצלומים משובחים השמורים באקדמיה. חן חן להם. גם חוקרים וידידים נוספים זיכוני בהערות חשובות בעניין עבודתי; ולא אוכל שלא להזכיר את הזכות הגדולה שהייתה לי בקבלת הערות בכתב ובעל פה מן הארי שבחבורה, הגר"ש ליברמן ז"ל. רבות מן ההערות — שלו ושל אחרים — הבאתי כגוף הספר בשם אומריהן, ותודתי נתונה כאן לכל אותם חוקרים שנשאו ונתנו עמי.

עובדי הוצאת מאגנס, ובראשם מנהל ההוצאה מר בן ציון יהושע ועוזרו מר דן בנוביץ, עמלו רבות בהבאת הספר לדפוס. קרן ס"ש פרי תמכה בנדיבות בהוצאת הספר, ומזכיר הקרן, מר בן ציון סגל, ליווה בדאגה את כל שלבי ההדפסה. חברתי גב' טובה בארי קראה הגהה של הספר. תודה לכולם.

בני משפחתי כולם עומדים לצדי כל העת ומסייעים בעבודת המחקר ובהוצאת הספר. ייזכרו לטובה בפרט בעלי בנימין ואבי מר מאיר חובב, הנושאים עמי בעולו של כל שלב משלבי העבודה. אמי, ד"ר לאה חובב, לימדתני בדרך חייה לשאוף להתקדם תמיד ולא להרתע אף בשנים קשות. הדוגמא שהעמידה בפני נתנה לי את העוז להחל במלאכת המחקר הקשה שקיבלתי על עצמי. בעזרת הנותן ליעף כח נשלמת עתה מלאכה זו. ולו יאתה תהילה.

שולמית אליצור

ירושלים, מרחשון תשמ"ח